

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННІ ВІД ЙОГО ВІДБУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN SENTENCING PROCESS AND EXEMPTION FROM SENTENCE IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

Хильченко (Макаренко) А.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена вивченню принципу пропорційності у кримінальному правозастосуванні. Досліджується зміст цього принципу, його прояв щодо конкретних інститутів кримінального права. Аналізується взаємозв'язок принципу пропорційності з іншими принципами призначення покарання чи звільнення від його відбування. Кримінально-правові норми дають змогу зробити висновок, що, по-перше, призначення справедливого покарання – це є призначення пропорційного покарання, а, по-друге, вимоги пропорційного покарання полягають у достатності, необхідності застосовуваного виду покарання, а також врахування його мети. Аргументується відмежування принципу пропорційності від принципу індивідуалізації покарання. Індивідуалізація покарання – це, у першу чергу, індивідуалізований підхід до оцінки діяння та особи діяча при обранні кримінально-правового заходу, а пропорційність – це баланс та необхідність між мірою, скоєним та метою. Висновки щодо змісту принципу пропорційності екстрапольовані і на інші заходи кримінально-правового впливу. Зрозуміло, що правила призначення інших заходів кримінально-правового впливу містяться у нормах кримінального закону, але не виділяються окремо у спеціальну норму. Доведено, що принцип пропорційності призначення кримінально-правової міри необхідно віднести до самостійного принципу кримінального правозастосування. Самостійний характер цьому принципу забезпечує існуюча система покарань і закріплення законом інших заходів кримінально-правового характеру за критерієм підвищення суворості у переліку, конструкція санкції кримінального закону на основі принципу індивідуалізації покарання та правила призначення покарання чи іншого кримінально-правового заходу, акти міжнародного права. Зміст принципу пропорційності на правозастосовчому рівні кримінального права розкривається через врахування таких вимог: необхідності покарання, його достатності, мети покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

Ключові слова: призначення покарання, звільнення від відбування покарання, пропорційність покарання, справедливість покарання, індивідуалізація покарання, принципи кримінального права.

The article is devoted to the study of the principle of proportionality in criminal law sentencing process. The author studies the content of this principle, its application to specific criminal law institutions. It is analyzed the correlation of proportionality with other principles of punishment or exemption from its execution. Norms of the criminal law gives us possibility to conclude that, firstly, the imposition of just punishment is the imposition of proportionate punishment. Secondly, the requirement of proportionate punishment is sufficiency, the necessity of the type of punishment being applied, and also consideration of its purpose. The distinction is made between the principle of proportionality and the principle of individualization of punishment. Individualization of punishment is, first of all, an individualized approach to the assessment of the criminal act and the personality of the offender while sentencing. The author considers that the proportionality is the balance and necessity between the decision made by the judge and aim of punishment. The findings concerning the content of the principle of proportionality are extrapolated to other criminal law measures. It is clear that the rules for the attribution of other criminal measures are contained in the norms of criminal law, but not separated by a special norm. It has been proved that the principle of proportionality of the criminal law measures should be attributed to an independent principle of the enforcement of criminal law. The independence of this principle is ensured by the existing system of penalties and legislative consolidation of other criminal law measures in accordance to the criteria of increasing its severity you can find in a system of measures, the construction of criminal sanctions on the basis of the principle of individualization of punishment and rules for sentencing of other criminal measures, acts of international law. The content of the principle of proportionality at the level of criminal law enforcement is revealed by taking into account the following requirements: necessity of punishment, its sufficiency, the purpose of punishment or other criminal law measures.

Key words: sentencing process, exemption from sentence, proportionality of punishment, justice of punishment, individualization of punishment, principles of criminal law.

Сучасні реалії воєнних викликів зумовлюють необхідність переосмислення принципів кримінального правозастосування. Конституційний Суд України (далі – КСУ) зазначив, що встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним (друге речення абзацу шостого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009); обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016) [1, 2].

У Рішенні КСУ від 21 липня 2021 року (№ 3-р(II)/2021) зазначено, що принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування всієї юридичної системи України. Конкретні санкції мають бути справедливими та відповідати принципів домірності, тобто законодавець має визначати стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі, для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті правопорушення [3].

Кажучи про принципи призначення покарання, безсумнівно, у першу чергу необхідно вести мову про принцип справедливості покарання. Хоча Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить прямої вказівки на необхідність призначення саме справедливого покарання, однак такий висновок витікає із загальних засад призначення покарання. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особи, яка вчинила кримінальне правопорушення має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання

з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень». На нашу думку, такі законодавчі норми дають висновок, що, по-перше, призначення справедливого покарання – це є призначення пропорційного покарання, а, по-друге, вимоги пропорційного покарання полягають у достатності, необхідності застосовуваного виду покарання, а також врахування його мети. Для обґрунтування своєї позиції наведемо аргументи наукового, правотлумачного та правозастосовного характеру.

Зауважимо, висновки, що будуть сформованими у цій статті щодо принципу пропорційності є застосовними щодо заходів кримінально-правового впливу у цілому, а не лише покарання. Звичайно, аналіз норм КК України дає змогу зробити висновок лише про ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання» та ст. 96-10 КК України «Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру», що закріплюють правила визначення вказаних заходів. Однак, зрозуміло, що правила призначення інших заходів кримінально-правового впливу у нормах кримінального закону закріплені, але не виділяються окремо у спеціальну норму. Тому нерідко в юридичній доктрині говорять про аналогію у цій площині. Конкретний прояв принципу пропорційності щодо інших заходів кримінально-правового впливу вимагає окремого дослідження та не є предметом вивчення у цій статті. Виходячи з цього, дане питання потребує подальшого наукового вивчення. Окрім цього, висновки щодо принципу пропорційності є релевантними і щодо інституту звільнення від покарання, зокрема, звільнення від відбування покарання.

Проф. Туляков В. О., у контексті апроксимації норм права ЄС і РЕ до українського кримінального законодавства, зазначаючи, що злочини в контексті мейнстріму кримінальної політики РЕ розглядаються як передбачене законом правопорушення не лише проти держави чи суспільства в цілому, а й як порушення прав окремих жертв, наголошує на необхідності врахування цієї подвійної природи злочинів при розробці теорій покарання, стримування та реабілітації <...> «Зазначене може призвести до дискусій про справедливість, рівність у контексті доцільності, законності й пропорційності» [4, с. 20, 21; 5].

Тімофєєва Л. Ю., досліджуючи питання реалізації принципів кримінального права щодо кримінальних та адміністративних санкцій, визначає, що дотримання принципу пропорційності є однією з основних вимог справедливості та правосуддя в усіх питаннях, у тому числі при визначенні покарання та його мети, що полягає у відповідності розміру покарання розміру вини винного [6, с. 149].

Євтошук Ю. О., аналізуючи принцип пропорційності як необхідну складову верховенства права у теорії держави і права на дисертаційному рівні, вказує, що вимога принципу сумірності у правозастосуванні – придатність, як і у правотворчості, характеризуються такими елементами, як мета, що має бути досягнута, захід, який використовується для її досягнення, та зв'язок між ними. Виходячи зі зв'язку принципів пропорційності та законності державний орган чи посадова особа має застосовувати захід, який передбачений законом, для досягнення лише законних цілей. Недотримання принципу законності спричиняє автоматичну непридатність заходу [7, с. 100]. Також, дослідниця робить висновок, що зміст вимог принципу сумірності у правотворчості свідчить про його тісний зв'язок з іншими правовими принципами – справедливості, рівності, законності, правової визначеності, балансування приватних і публічних інтересів, поваги до основних прав і свобод людини і громадянина [7, с. 113]. Щодо сфери кримінального правозастосування, вбача-

ється, що балансування приватних і публічних інтересів опосередковується через врахування мети застосування покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу у кожному конкретному випадку (етап індивідуалізації покарання).

Яскравим прикладом підтвердження сказаному крізь призму цілепокладання в умовах воєнного стану є застосування ст. 75 КК України щодо військовослужбовців. У практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) трапляються випадки, коли Суд залишив у силі рішення судів попередніх інстанцій про звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджених військовослужбовців під час призначення покарання або у своєму рішенні застосував статтю 75 КК України (див., наприклад, постанови від 19 вересня 2023 року у справі № 688/2893/22; 08 вересня 2022 року у справі № 504/4159/20; 21 квітня 2022 року у справі № 280/38/18; 21 лютого 2019 року у справі № 725/3422/17).

Поряд із цим є випадки, коли ККС ВС підтримує рішення судів попередніх інстанцій про неможливість звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджених військовослужбовців у ході призначення покарання або своїм рішенням скасовує застосування статті 75 КК України (див., наприклад, постанови від 15 березня 2023 року у справі № 725/1652/22; 15 листопада 2023 року у справі № 608/67/23; 19 вересня 2023 року у справі № 130/3710/21) [8].

Звільнення військовослужбовця від відбування призначеного покарання з випробуванням без достатніх на те підстав формують негативну думку військовослужбовців, відповідно до якої ухилення від виконання покладених на військовослужбовця обов'язків під час воєнного стану не призводить до покарання, яке є адекватним скоєному [9]. Не слід забувати про те, що Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» (від 13 грудня 2022 року № 2839-IX) [10] було внесено зміни до частини першої статті 75 КК, а саме регламентовано, що звільнення від відбування покарання з випробуванням не може бути застосоване у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 403, 405, 407, 408, 429 КК, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Сказане підтверджує, що при застосуванні дискреційних норм справедливості та пропорційності покарання не може бути реалізована без врахування мети застосування заходу кримінально-правового характеру, яка найбільшим чином проявляється у конкретному інституті (те ж таки спеціальне попередження). Крім цього, хочемо зауважити, що з'ясування принципу пропорційності у правозастосовному процесі не є можливим без аналізу проблеми суддівського розсуду при призначенні покарання, його підстав, меж та обмежень [11].

У зв'язку з цим необхідне покарання – це покарання доцільне, обґрунтоване та ефективне. Ефективність застосування покарання забезпечує досягнення мети – виправлення та невчинення нових кримінальних правопорушень.

Призначення покарання та звільнення від його відбування повинні вирішуватися з урахуванням мети покарання. У ст. 75 КК законодавець підкреслює важливість такої мети покарання, як виправлення засудженого, передбачивши, що при призначенні низки покарань, у тому числі, у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років, особу може бути звільнено від відбування покарання з іспитовим строком, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. При цьому суд має врахувати не тільки тяжкість злочину, особу винного, але й інші обставини справи [12]. Це рішення Верховного Суду дає змогу дійти до

таких висновків: 1) мета покарання має конкретну практичну направленість. Цьому слугує не лише її закріплення у ст. 50 КК України, але й окремий механізм реалізації у конкретному інституті з прив'язкою до призначуваного покарання, конкретніше, його міри; 2) цей окремий механізм полягає у врахуванні конкретних критеріїв, які є узагальненими та встановленими казуально на підставі суддівської дискреції.

Якщо особа, звільнена від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку вчинить новий злочин, то покарання, від якого особа була звільнена з випробуванням, вважається невідбутою частиною покарання та стає реальним, яке має присуджуватися до покарання за новим вироком. Звільнення від відбування покарання з випробуванням не є невід'ємною частиною покарання, призначеного за попереднім вироком, а виступає способом виконання такого покарання, який змінюється на реальне відбування покарання у разі вчинення особою нового злочину під час іспитового строку [13]. Цей приклад демонструє прояв принципу пропорційності при застосуванні норм інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням, коли, враховуючи конкретні обставини справи, зокрема, вчинення нового кримінального правопорушення, що відображає неефективність виправлення без відбування реального покарання, змінюється позиція суду щодо необхідного виду кримінально-правового впливу, як результат, особа притягується до реального відбування покарання.

Обґрунтованість покарання є гарантією того, що рішення суду не є довільним, у ньому враховані всі обставини справи, а призначаюча міра кримінально-правового впливу співвідносна з характером вчиненого кримінального правопорушення. Вимога обґрунтованості має значення, коли питання пеналогічного характеру вирішуються на засадах суддівської дискреції, а не на простому врахуванні букви кримінального закону, останнє має місце при конструюванні кримінально-правової норми на формалізованому підході. Зокрема, питання обґрунтованості покарання, звільнення від його відбування у сучасних воєнних реаліях можна дослідити на прикладі призначення покарання за злочини проти основ національної безпеки України. *При призначенні покарання особі, яка визнана винуватою у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, суди повинні ретельно досліджувати обставини справи, дані про особу винуватого, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. У разі призначення судом покарання особі, яка визнана винуватою у вчиненні злочину проти основ національної безпеки, що посягає на територіальну цілісність України, звільнення її від відбування покарання з випробуванням, навіть за наявності обставин, що пом'якшують покарання, є необґрунтованим [14].*

Як зазначають судді ВС крізь призму сучасних тенденцій у сфері кримінальної юстиції, у контексті концепції карального правосуддя та відновного правосуддя окремі склади злочинів проти основ національної безпеки потребують карального правосуддя, деякі – відновного. Так, що більш поширеним є вчинення злочину – то більш відновним має бути правосуддя (застосування пробачійного нагляду немає в частинах 1, 3 ст. 111-1 («Колабораційна діяльність») КК України, хоча змінами до цього Кодексу, які набрали чинності (ред. – А.С. Хильченко) 28 березня 2024 року, зокрема в ст.436 («Пропаганда війни»), ч. 1 ст. 436-2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників»), ч. 2 ст. 442 («Публічні заклики до геноциду») КК України передбачено новий вид покарання у виді пробачійного нагляду). Водночас що менш поширеним і більш тяжким є злочин, то більш каральним має бути підхід (вже застосовано посилення санкції: за скоєння злочинів, передбачених ч. 2 ст. 111 («Державна зрада»),

ч. 2 ст. 113 («Диверсія») КК України, передбачено покарання, зокрема у виді довічного позбавлення волі) [15].

Достатнє покарання. Достатнім є адекватне покарання, яке відповідає тяжкості скоєного кримінального правопорушення, індивідуальним характеристикам особи діяча. Тому пропорційне покарання повинно бути ув'язане з такою категорією як «ступінь» покарання. Ступінь покарання повинна варіюватися залежно від індивідуальних характеристик діяння та особи діяча. Покарання не повинно бути занадто жорстким чи невинуватим м'яким. Достатнє покарання є справедливим. *Призначене особі покарання повинне бути адекватним характеру вчинених дій, їх небезпечності та даним про особу винуватого, виходячи з мети покарання, принципів справедливості, співмірності та індивідуалізації призначення покарання. Шкода, завдана злочином, не може бути зменшена судом залежно від матеріального становища винуватої особи (ч. 4 ст. 1193 ЦК) [16].*

Відповідно до частини другої статті 65 КК України особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. Таке правило відображає технологію «вимірювання» достатності покарання. Призначення достатнього покарання корелює з кримінально-правовими презумпціями. *У частині другій статті 65 КК встановлено презумпцію призначення більш м'якого покарання, якщо не доведено, що воно не є достатнім для досягнення мети покарання. Суд вважає, що такий же принцип застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема, про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення [17].*

На нашу думку, технологія «вимірювання» (визначення) достатності покарання також включає вирішення питання застосування декількох інститутів, що дають права на пом'якшення покарання. Так, *врахування одних і тих же обставини справи як таких, що дають підстави для одночасного застосування до засудженого положень ст. 69 КК і призначення йому покарання, нижчого від найнижчої межі санкції статті, так і положень ст. 75 КК та звільнення його від відбування покарання з випробуванням, є недостатнім. Одночасне застосування двох різних інститутів, пов'язаних із пом'якшенням покарання та звільненням особи від його відбування за вчинення особливо тяжкого злочину, повинно мати для цього достатні підстави [18].* Така ж технологія визначення достатності покарання повинна бути розроблена і щодо правил посилення покарання. Це ж має відношення і щодо інших заходів кримінально-правового впливу.

Далі. КСУ в Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, досліджуючи принцип індивідуалізації юридичної відповідальності при вирішенні питання відповідності покарання вчиненому злочину, зазначив, що справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість; це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного; адекватність покарання ступеню тяжкості злочину випливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина; при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують

покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину; призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим; установлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків (друге, третє, четверте речення абзацу п'ятого підпункту 4.1, третє речення абзацу сьомого, перше речення абзацу восьмого підпункту 4.2 пункту 4, абзац шостий пункту 5 мотивувальної частини) [19].

У Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 8-р(І)/2022 КСУ наголосив на тому, що «законодавче унормування порядку притягнення особи до юридичної відповідальності обов'язково має ґрунтуватися на конституційному принципі індивідуалізації юридичної відповідальності» (абзац чотирнадцятий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [20].

Індивідуалізація покарання – конкретизація судом виду і розміру міри державного примусу, який призначається особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, в залежності від особливостей даного правопорушення і його суб'єкта. Можна сказати, що принцип індивідуалізації покарання забезпечується через врахування критеріїв пропорційного та справедливого покарання. З одного боку, взаємна реалізація принципів (законного, пропорційного та справедливого покарання) на етапі індивідуалізації покарання передбачає застосування такої міри кримінально-правового впливу, яке є співрозмірною тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі діяча, а також врахування системи покарань і конструкцію санкцій кримінального закону. А з іншого, ці принципи повинні сприяти досягненню цілей покарання чи цілей іншого заходу кримінально-правового впливу.

Бабікова О. та Федоренко І., аналізуючи зміни, що введені Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-ІХ [21] та які передбачають появу абсолютної визначених санкцій за державну зраду та диверсію, дійшли висновку, що принцип індивідуалізації покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння, як галузевий принцип кримінального права, не спрацює в будь-якому випадку в разі притягнення особи до кримінальної відповідальності за державну зраду та за диверсію. Саме по собі існуванні в КК України в санкціях розглядуваних статей альтернативи призначення покарання за вказані кримінальні правопорушення у вигляді довічного позбавлення волі як найсуворіша міра покарання, яка на сьогодні існує в законі лише формально може вважатися альтернативою призначенню покарання у вигляді 15 років позбавлення волі [22, с. 29]. Виходячи з цього, важливим є конструювання кримінально-правових санкцій на засадах індивідуалізації.

Ми не ототожнюємо принцип пропорційності та індивідуалізації покарання. Вони тісно взаємопов'язані, але їхній зміст не зовсім ідентичний. Принцип пропорційності є вихідним від принципу індивідуалізації. Пропорційність

в інституті покарань означає призначення такого покарання, яке відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Така ступінь покарання є необхідною для досягнення цілей покарання. Принцип індивідуалізації покарання є засадою побудови кримінально-правових санкцій, відповідно до якої встановлюється діапазон покарання з тим, щоб суд у цих межах обрав пропорційне покарання у кожному конкретному випадку. Підтвердженням сказаному є і правова позиція Верховного Суду, яка була наведена у цій статті, та в якій Суд виокремлює принцип домірності та індивідуалізації [16].

Принцип пропорційності покарання та принцип індивідуалізації покарання співвідносяться між собою як ціль та засіб її досягнення чи то як зміст і форма. На засадах, або, так би мовити, у рамках, індивідуалізованого підходу до кримінальної відповідальності особи забезпечується призначення пропорційного справедливого покарання. Справедливе покарання базується на врахуванні принципу гуманізму у пенологічній практиці. Але призначення пропорційної міри кримінально-правового впливу не є просто вимогою. Це є окремою засадою, або більше, керівною ідеєю, на якій ґрунтується технологія призначення покарання чи то іншого заходу кримінально-правового впливу, що є необхідним для досягнення легітимної та легальної мети. Іншими словами, принцип пропорційності забезпечує досягненню балансу між вчиненим кримінальним правопорушенням, обраною мірою кримінально-правового впливу крізь призму цілепокладання. Індивідуалізація покарання – це, у першу чергу, індивідуалізований підхід до оцінки діяння та особи діяча при обранні кримінально-правового заходу, а пропорційність – це баланс та необхідність між мірою, скоєним та метою. Принцип пропорційності, виступаючи судовою гарантією, міститься у Женевських конвенціях, які зобов'язують суди держави-окупанта застосовувати принцип домірності покарання (Ж IV, ст. 67 [23]). Крім цього, це є загальний принцип міжнародного права, істотна частина міжнародного права збройних конфліктів, що знайшло відображення у багатьох актах та рішеннях міжнародних трибуналів, ЄСПЛ, вищих судових інстанціях окремих країн.

Таким чином, принцип пропорційності призначення кримінально-правової міри необхідно віднести до самостійного принципу кримінального правозастосування. Спостерігається тісна взаємодія та взаємовплив цього принципу з іншими принципами (індивідуалізації, справедливості, законності тощо). Ми не ототожнюємо принцип пропорційності та індивідуалізації покарання. Вони тісно взаємопов'язані, але за видовими характеристиками не зовсім ідентичні. Самостійний характер принципу пропорційності забезпечує існуюча система покарань і закріплення законом інших заходів кримінально-правового характеру за критерієм зростання суворості у переліку, конструкція санкцій кримінального закону на основі принципу індивідуалізації покарання та правила призначення покарання чи іншого кримінально-правового заходу, акти міжнародного права. Зміст принципу пропорційності на правозастосовному рівні кримінального права розкривається через врахування таких вимог: необхідності покарання, його достатності, мети покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України). Справа N 1-50/2009. 19 жовтня 2009 року N 26-пн/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (дата звернення 29.07.2024).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). Справа № 1-1/2016. 1 червня 2016 року №2-пн/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#n17> (дата звернення 29.07.2024).

3. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Одінової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України. Справа № 3-261/2019(5915/19). 21 липня 2021 року № 3-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text> (дата звернення 29.07.2024).

4. Туляков В.О. Поняття злочину в європейській динаміці змін. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу*: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість забезпечення: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / [редкол.: л. м. демидова (голов. ред.), ю. а. пономаренко, с. о. Харито– нов та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого, Каф. кримін. права, Каф. кримін.-прав. політики; гром. орг. «всеукр. асоц. кримін. права», відокремл. підрозділ в Харківс. обл. – Харків: право, 2024. – с. 20-24.

5. Туляков В. О. Віктимологічні засади кримінального права України: на шляху до апроксимації міжнародних стандартів. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. 2023. No 2(20). с. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290779>

6. Тимофеева Л.Ю. Реалізація принципів кримінального права щодо кримінальних та адміністративних санкцій. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу*: фундаментальність і ноонауковість забезпечення: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / [редкол.: л. м. демидова (голов. ред.), ю. а. пономаренко, с. о. Харито– нов та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого, Каф. кримін. права, Каф. кримін.-прав. політики; гром. орг. «всеукр. асоц. кримін. права», відокремл. підрозділ в Харківс. обл. – Харків: право, 2024. – с. 149-151.

7. Євтушок Ю.О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Євтушок Юлія Олегівна; М-во освіти і науки України, Ун-т економіки та права «КРОК». Київ, 2015. 214 с.

8. Голова ККС ВС Олександр Марчук про справедливість як вимір суттєвості порушень, тенденції судової практики та виклики перед кримінальною юстицією, ексклюзивне інтерв'ю. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1555203> (дата звернення 29.07.2024).

9. Постанова ККС ВС від 08.11.2023, справа № 333/4532/22, провадження № 51-5158км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928961> (дата звернення 29.07.2024).

10. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 року № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n63> (дата звернення 29.07.2024).

11. Макаренко А.С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні: монографія / А. С. Макаренко. Одеса: Юридична література, 2013. 264 с.

12. Постанова ККС ВС від 30 серпня 2022 року, справа № 761/7975/21, провадження № 51-5546км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106053003> (дата звернення 29.07.2024).

13. Постанова ККС ВС від 14.09.2021, справа 127/25037/17, провадження № 51-4700км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861342> (дата звернення 29.07.2024).

14. Постанова ККС ВС від 28 травня 2020 року, справа № 489/7957/15-к, провадження № 51-1119 км 19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89649333> (дата звернення 29.07.2024).

15. Судді ВС розповіли про останні тенденції у сфері кримінального права України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1533617/> (дата звернення 29.07.2024).

16. Постанова ККС ВС від 08.04.2021, справа № 748/963/20, провадження № 51-134км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96281953> (дата звернення 29.07.2024).

17. Постанова ККС ВС від 17.04.2018, справа № 298/95/16-к, провадження № 51-2501км18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73598811> (дата звернення 29.07.2024).

18. Постанова ККС ВС від 3 вересня 2020 року, справа № 129/2268/18, провадження № 51-507 км 19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91397651> (дата звернення 29.07.2024).

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа N 1-33/2004. 2 листопада 2004 року. N 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення 29.07.2024).

20. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другої частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Справа № 3-144/2021(315/21). 12 жовтня 2022 року № 8-п(I)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-22#Text> (дата звернення 29.07.2024).

21. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року No 2113-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

22. Бабікова О., Федоренко І. Співвідношення окремих положень кримінального закону з принципами права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск 83. Частина 3. Ужгород 2024. с. 24-30.

23. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text